

Borbás László

A magyar szellemi kulturális örökség megőrzéséért

Az egri fertálymesterség

Absztrakt

Ez az írás az egri fertálymesterség több évszázados, a magyar szellemi kulturális örökség részét képező intézményének történeti és társadalmi beágyazottságát, valamint jelenkori közösségépítő és értékőrző szerepét mutatja be. A szerző kísérletet tesz a kulturális emlékezet, az identitás és a hagyományátadás folyamatainak az ismertetésére egy aktívan működő helyi közösség gyakorlatán keresztül. Az elemzés kitér a fertálymesterség szakrális, karitatív és lokálpatrióta-tevékenységeire is, rávilágítva arra, hogy a múlt hagyományainak a jelenbe emelése miként képes a nemzeti és helyi önazonosságtudat folytonos fenntartására.

Kulcsszavak: egri fertálymesterség, szellemi kulturális örökség, emlékezetkultúra, lokálpatriotizmus, hagyományőrzés, közösségépítés, 9,5 mm-es film, egri krónikások

Bevezető

*„A jelen a múlton épül fel, a jövő alapja a jelen;
a múltat tisztelni tehát a legnemesebb hagyomány.”*
Breznay Imre fertálymester (Breznay 1939, 11)

Az őseinktől örökölt és kapott értékek megőrzése fontos feladatunk. Az emlékezés transzformatív erejét számos külső és belső tényező erősítheti. Történelmi beágyazottság nélkül a személyes emlékezet veszít értékéből, korlátolt és szűk látókörű marad. Ezért nagyon fontos átalakító tényezők a magyar történelmi hagyományokkal, tradíciókkal rendelkező hagyományőrző vagy még szélesebb körben működő csoportok, mert aktív jelenlétük és tevékenységük lehetőséget nyújt az emlékezet és a nemzeti identitás megőrzésére, valamint folyamatos újraértelmezésére. Ha ezek a vallási, társadalmi, emberi értékekkel működő csoportok folyamatosan részt vesznek a nyilvános diskurzusban, az döntő hatással lehet a nemzeti tudat folytonosságára: „Az emlékezetnek az egyre összetettebb és kiterjedtebb megértése több nemzetet saját, biztos alapokon nyugvó, pozitív nemzeti énképének újragondolására készítetett” (Assmann 1999, 45).

Az újonnan fellelhető és előkerülő dokumentumok a nemzeti narratívák egyszerű és világos szerkezetévé válnak, amelyek a nemzet polgárainak további örökséget adnak. Az emlékezet aktív, bővülő folyamat, mely folyamatosan új forrásokból építkezik, s melyben külső és belső tényezőknek is szerepük van:

- A külső tényezők közé tartozik például a média és a filmek hatása, amelyek megváltoztathatják a társadalmi párbeszéd alapját, és a társadalom szélesebb rétegei számára nyújtanak korábban elzárt érzelmi tölteteket (vö. Antal 2022).
- A belső tényezők az emlékezet személyesebb, közvetlenebb módját jelentik. Az emlékezet nem pusztán a médiában, az archívumokban és az emlékművekben él, de testet öltött emlékezetként is, amelyet az egymással szinkronikus kapcsolatban létező nemzedékek adnak át egymásnak három vagy akár négy generáción keresztül. A nemzedéki dinamika meghatározó tényezője az emlékezet alakulásának (Assmann 1999, 86).

A kulturális emlékek és örökségek a nemzet egészének közös szellemi értékeit hordozzák, ezért megóvásuk mindenkinek kötelessége.

A magyarországi törvényi szabályozásokban kiemelt figyelmet kap a kulturális örökség védelme, s ennek keretében cél a képek, mozgóképek és hanganyagok értékének a megbecsülése, megőrzése és továbbadásuk a jövő generációinak. A „kulturális javak: az élettelen és élő természet keletkezésének, fejlődésének, az emberiség, a magyar nemzet, Magyarország történelmének kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, hangrögzített, írásos emlékei és egyéb bizonyítékai – az ingatlanok kivételével –, valamint a művészeti alkotások”.¹

Jelen írásom a kulturális örökségre fókuszál, ami megjelenik a filmes DLA-disszertációm választott témájában, dokumentumfilmes mesterművemben is, mely az „egri krónikások” által 9,5 mm-es filmtekercseken megörökített eseményeken keresztül kapcsolódik a 20. század harmincas éveitől tevékenykedő egri fertálmesterekhez.

A témaválasztás személyes vonatkozása, hogy 2019-től tagként részt veszek a Szellemi Kulturális Örökség² jegyzékében is szereplő Eger Fertálmesteri Testület munkájában. A közelmúltban ünnepeltük az egri fertálmesterség újjáalakításának harmincéves évfordulóját, és számomra nagyon fontos a generációk közötti kapcsolat erősítése, a fiatal tehetségek támogatása, valamint a lokálpatrióta identitás ápolása.

1 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, 7. §.

2 A szellemi kulturális örökség védelméért létrejött UNESCO-egyezmény szerint az ilyen típusú örökség olyan, generációról generációra hagyományozódó tudás és gyakorlat, amely meghatározza a közösség identitását. Fontos, hogy az ilyen örökséget hordozó közösség tudatosan őrkdjön a birtokában lévő kulturális kincsek fölött.

A fertálymesterség történeti kivonata

„Az érzelmek, a motivációk, az emberiség több ezer éves kulturális öröksége együtt alkotják a belső világunkat.”

– Freund Tamás (Szegedi 2019, 12)

Az egri fertálymesterség több száz éves múltban gyökerező, és ma is aktívan működő rendszere jó példája a szellemi örökség fenntartásának, ápolásának.

A fertálymesteri intézmény a népi közigazgatás igen ősi szervezete. A 15–19. században a Kárpát-medence különböző városaiban az egyes településrészek által választott tizedesek, a német betelepítés után fertálymesterek közvetítettek a negyedek és a városi hatóságok között, felügyeltek a rendre, az erkölcsös életre, óvták az elesetteket.

A fertálymesteri (latin *decurio*, német *Viertelmeister*) tisztség egykor az egész Kárpát-medencében működő „hivatalnak” számított. A 16. századtól már létező, de fénykorát a 18–19. században élő fertálymesterség gyakorlata az egyes területeken mutat ugyan eltéréseket, azonban a működési mechanizmus és az ellátandó feladatok alapvetően mindenütt megegyeztek (Petercsák 2014, 15–16).

A történelmi Magyarországon fellelhető települések többségében csekély önállósággal rendelkező részek (tizedek, utcák, járások, fertályok) kristályosodtak ki az idők folyamán, melyek élén a magyar többségű területeken tizedesek, utca kapitányok, kapitányok, a németek lakta vidékeken pedig fertálymesterek álltak.

2. kép. Breznay Imre fertálymester
(Eger, Fertálymesteri Testület, Suttogó;³
fotó: Borbás László)

³ Suttogó: 2024-ben állandó székhellyel az egri Dobó tér 9. szám alá költözött az Egri Fertálymesteri Testület, itt tartják a különböző fertályok tagjai a találkozóikat, megbeszéléseiket („kis suttogóikat”).

3. kép. 20. századi fertálymesteri csoportkép (Eger, Fertálymesteri Testület, Suttogó;
fotó: Borbás László)

Petercsák Tivadar professzor kutatásai szerint a magyar „fertálymester” kifejezés és tisztség azokban a városokban volt elterjedt, amelyeknek jelentős német lakosságuk volt. Ez a tisztség egy európai közigazgatási hagyomány nyomán terjedt el nálunk (Petercsák, Veres és Verók [szerk.] 2015, 12).

A népi önkormányzatiság egy sajátos formájáról van szó, amely sokban eltér a szőlőbirtokosságoktól és a székelyekre jellemző gazdasági közösségektől.

Az egeri fertálymesterség szellemi kulturális örökségünk és a hagyományörzés egyedülálló eleme Magyarországon. 1996-tól minden évben egy február 9-hez, Szent Apollónia napjához közeli szombaton fertálymestereket avatnak Egerben. Ilyenkor városrészenként egy-egy fő, összesen tizenhat újonnan megválasztott férfi tesz esküt a város polgármestere előtt a több évszázados hagyomány folytatására. A fertálymesteri tisztséget két ünnepi viseletdarab jelezte és jellemzi a mai napig: a fekete posztóból készült százáncú köpeny (bokáig érő fekete posztó körgallér piros béléssel, nyakán fekete bársony, áll alatt ezüstcsattal záródik), valamint a szalagos fertálymesteri bot (1,5 méternyi pálca, amelyre a mindenkori fertálymester a saját selyemszalagját is felkötöti). Az egyes városrészeket

képviselő személyek immár két és fél évtizede ismét ott vannak Eger közéleti eseményein, egyházi szertartásain, őrzik a negyedük értékeit, segítik a rászorulókat.

Az egri fertálymesterség azért különleges, mert Magyarországon egyedülállóan Egerben maradt fenn ez a századokon át generációról generációra hagyományozódó, koronként változó feladatokkal megbízott tisztség, egészen 1950-ig. A fertálymesterség presztízse a 20. század első felében érte el a csúcspontját. Magas rangú főpapok, országgyűlési képviselők, megyei és városi tisztviselők, értelmiségiek is megtiszteltetésnek vették, ha fertálymesterek lehettek.

Fertálymesterek filmen és képen

Hevesy Sándor építészmérnöknek – a második világháború utáni Eger újjáépítését irányító szakembernek – Eger első filmes krónikásaként is ismertek az amatőr felvételei. Szellemiségére egyaránt jellemző volt az értékek megóvása és az újítás. Korabeli filmtekercsek tanúskodnak munkásságáról, műemlékvédő szenvedélyéről és hobbijáról, amellyel az utókor számára különleges pillanatokot őrzött meg az 1930-as évekből. Hevesy Sándor először ikerlányait filmezte, majd építkezéseket, utcaképeket, élethelyzeteket is rögzített.

„Már Egerben is működik az amatőr filmriporterek áldozatkész gárdája. Kicsiny, de annál lelkesebb. Nincs társadalmi, ünnepi esemény, ahol fel ne tűnnének Hevesy Sándor városi mérnök, Kiszely Imre igazgató vagy Lusztig Sándor kis gépükkel, amely rányítja szemét a dolgokra és fürgén berregve magába szedi azokat. Készül a folyékony történelem, amely pompás fényképészszórákozás azoknak, akik készítik, és kellemes visszaemlékezés azoknak, akik előtt

4. kép. 1931-es filmfelvételek pillanatképei – Fertálymesterek az egri főszékesegyház lépcsőin (9,5 mm-es film, archív, fotó: Borbás László)

megelevenedik a fehér vásznon a Korona sárgatermében vagy a Kaszinóban. Tíz és tíz méteres szalagon megszületik az «Egri híradó.» („Már Egerben is működik az amatőr filmriporterek áldozatkész gárdája”, 1935).

Hevesyék 9,5 mm-es kamerái többször is megörökítették a fertálymestereket.

A fertálymesterség jelene

A rendszerváltás után újjáélesztett fertálymesterség ma az „egriség” szerves része. A testület tagjai részt vesznek a társadalmi, kulturális, történeti értékek megőrzésében, megismertetésében, a város fejlesztésében, és karitatív tevékenységet is folytatnak, sajátos öltözködben való megjelenésükkel emelik a városi rendezvények fényét.

Ma háromszázharminc köztisztelőben álló egri mondhatja magát fertálymesternek, akik a havonta megtartott „nagy suttogón” találkoznak a ferences rendházban. A mindenkor polgármester itt tájékoztatja a testületet a folyamatban lévő városi feladatokról és a jövőbeni tervekről, egyben meghallgatja a lakossági visszajelzéseket, elvárásokat. A fertálymesterek egyfajta élő lelkiismeretként olyan problémákra figyelnek oda, amelyeket egy képviselő-testületi tagnak nincs ideje észrevenni.

Egerben háromszáz évvel ezelőtt választottak először fertálymestereket a város negyedeinek képviselőire. A tisztséghez kapcsolódó feladatok változtak az évszázadok során, de az új fertálymesterek eskütételére 1949-ig minden évben sor került. Betiltása miatt közel fél évszázadig szünetelt a fertálymesterek választása. 1995/1996-ban szervezték újjá, és 2014-ben „Az egri fertálymesterség élő hagyománya” felkerült a szellemi kulturális örökség⁴ nemzeti listájára.

A Szellemi Kulturális Örökség Magyarországon Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) 2003-ban fogadta el a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezményt. A szellemi kulturális örökség alapvetően szóban, tudásban, képességekben, szokásokban létező, és az élő közösségekhez kapcsolható kulturális gyakorlat. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó örökség, amelyet a közösségek állandóan újra teremtenek, közös identitást és folytonosságérzést nyújt számukra.

⁴ A szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló UNESCO-egyezmény célja, hogy a szellemi kulturális örökség csatlakozott országok területén lévő elemeit azonosítsa és nyilvántartsa.

A fertálmesterség szakrális kapcsolata

Az Egri Fertálmesteri Testületben a keresztény értékek, a hithez való kapcsolódás, a rendszeres templomi szertartásokon való részvétel általános. Védőszentjüknek Szent Apollóniát választották, aki a 3. században Alexandriában élt. A keresztényüldözések idején elfogták, megkínozták, fogait kiverték. Hitét nem tagadta meg, inkább önként a tűzbe vetette magát. Ő a fogorvosok és a fogbetegségektől védőszentje. Szobra az új fertálmesterek avatásakor vezeti a menetet.

A különböző egyházi vagy egyéb rendezvényekkor a szakrális nyelv használata, az imádság, a fohász is megjelenik. Már hagyomány, hogy az Egri Fertálmesteri Testület szervezésében Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepéhez kapcsolódva, a templomok csendjéből kilépve közös imára várnak mindenkit a Dobó térre. A 2022-ben életre hívott kezdeményezés célja, hogy az összegyűlttek közösen foháskodjanak Szűz Mária közbenjárását kérve a békéért, az élet védelméért és a családokért.

Minden évben az Egri Bikavér Ünnepi Napok megnyitóján, illetve az annak részét képező könyörgésen a Szent Donát-szobornál, az őszi szüreti felvonuláson és a Szent János-napi borszentelésen is részt vesznek a testület tagjai.

A fertálmestereknek ma is fontos feladatuk, hogy a korábbi hagyományokat folytatva a városrészük szószólói legyenek a helyi értékek megőrzése és megismertetése érdekében. Elindult egy folyamat, melynek során az elbontott vagy megsemmisült egri kőkereszteket újra elkészítetik és felállítják. A Cifra-Sánc és a Felsőváros fertálmesterei által 2016-ban újból felállított kereszt is e misszió része.

Tervben és előkészítésben van egy további kőkereszt újjáépítése, amely a 19. században a Hunyadi téren állt, és még látható volt az 1930-as években készült fényképeken is.

Kopjafát (emlékoszlopot) is állíttatott az Egri Fertálmesteri Testület a bazilika előtti parkban, ahol így tisztelgnek az elhunyt fertálmesterek emléke előtt. A szervezet tagjai úgy gondolták, emléket kell állítani azoknak, akik munkájukkal sokat tettek a városért. A testület elöljárója úgy fogalmazott: a kopjafa az összetartozást jelképezi. Nem a halálnak, hanem az életnek állít emléket.

A fertálmesterség tevékenységei

*„A sikereink irányt mutatnak, erősítenek,
rávilágítanak arra, hogy jó úton járunk.”
(Várkonyi 2023, 2)*

Harminc év telt el az 1996-os újjászervezés óta, és az látszik, hogy a testület egyben van. Alapvető cél a közösségépítés, a hagyományok őrzése, Eger szellemi felemelkedésének elősegítése, az egymás felé fordulás. Dolgaik végzéséhez a szilárd alap a keresztény hit. Sikerként könyvelhető el a negyedek gyarapodása (Felsőváros és Felnémet csatlakozása). Tizenhat városrészben tizenhat negyed tevékenykedik, hogy bemutassa és közkinccsé tegye a terület sajátosságait.

Egerben ma nincs ennél nagyobb létszámú összetartó közösség (háromszázharminc fő). A negyedek folyamatosan alkotnak és építkeznek: Harangláb és Szent István szobra, Wass Albert-szobor és tér, játszóterek, Kondipark, Mária-szobor rendbetétele a Rác hóstyán, keresztállítás a Cifra kapunál stb. A tagok önállóan is szerveznek programokat (pl. Gyermekváros takarítása, Rókus-kápolna környezetének rendbetétele). A legalább húsz éve működő énekkar a mai napig rendszeresen fellép.

A lakosság megszólítása is folyamatos, például a számtalan Mikulás-ünnep, karácsonyfa-állítás vagy az egyházi ünnepek szervezésében, lebonyolításában is aktív a testület. Fontos eredmény, hogy az éves programok kibővültek, azaz a fertálmesterek kiléptek a város keretei közül. Az Egri Fertálmesteri Testület kapcsolatot teremtett Péccsel, a jászokkal, a szentendrei Skanzennel, az örökségvédelemben megismert karcagiakkal, a novaji remélőkkel, Zetelakával, Csík-somlyóval, Devecserrel, a nagyváradi Nagy Mihály történésszel, és sorolhatnánk tovább. 2024-ben lett önálló helye a testületnek, ahol a negyedek megtarthatják a suttogóikat, ahol fogadhatnak vendégeket, ahol előadásokat tarthatnak.

Összességében elmondható, hogy az Egri Fertálmesteri Testületben a külső és belső tényezők az emlékezés dinamikájának két oldalát mutatják meg: együttműködésük biztosítja, hogy az újonnan feltárt örökség ne csak egyéni vagy közösségi szinten, hanem a nemzeti narratívák széles keretében is érvényesüljön. Ez aláhúzza írásom első mondatának a központi gondolatát: az örökség nem statikus, hanem folyamatosan épülő és átalakuló folyamat.

A felhasznált irodalom

- Antal Zsolt. 2022. „A magyar kultúra nemzeti karaktere: Kihívások az újmédia-térben”. *Uránia* 1: 64–89.
<https://doi.org/10.56044/UA.2022.1.4>
- Assmann, Jan. 1999. *A kulturális emlékezet*, fordította Hidas Zoltán. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.
- Breznay Imre. 1939. *Az egri fertálymesterségről: Adalék Eger város történetéhez*. Eger: Egri Fertálymesteri Testület. [Reprint kiadás: Eger: Segít a város Alapítvány, 2002.]
- „Már Egerben is működik az amatőr filmriporterek áldozatkész gárdája”. *Egri Újság*, 1935. október, 2.
- Petercsák Tivadar. 2014. *A fertálymesterség: Egy hagyományőrző tisztség Egerben*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Petercsák Tivadar, Veres Gábor és Verók Attila. szerk. 2015. *A helyi érték: Kulturális örökség tanulmányok 2. Tizedesek, utcakapitányok, fertálymesterek a Kárpát-medencében*. Eger: EKF Líceum Kiadó.
- Szegedi Imre. 2019. „Mindennapos katarzis: interjú Freund Tamással”. *Innotéka*, 2019. július–augusztus, online elérés: <https://agykutatas.hu/interju/mindennapos-katarzis-interju-freund-tamassal-az-innoteka-magazinban> (utolsó letöltés: 2026. május 13.).
- Várkonyi György. 2023. *Évértékelő beszéd a Nagy Suttogón*. Eger: Egri Fertálymesteri Testület. Elhangzott beszéd: 2024. február 15.